

Cmentarz Żydowski w Bielsku-Białej

Podstawowe informacje

Cmentarz żydowski w Bielsku-Białej został założony w 1849 r., w dzielnicy Aleksandrowice, przy ul. Cieszyńskiej 92. Wcześniej bielscy Żydzi chowani byli na cmentarzu w Cieszynie.

Karol Korn

Karol Korn vel Carl Korn (ur. 29 października 1852 w Wadowicach, zm. 20 stycznia 1906 w Bielsku) – architekt i budowniczy pochodzenia żydowskiego, tworzący głównie w Bielsku. Był jednym z twórców wielkomiejskiego wizerunku centrum tego miasta.

Urodził się w Wadowicach jako Karpel Korn w rodzinie żydowskiego kupca Simona Korna i Cäcilie Zilki z domu Adler. Zapewne po przeprowadzce z galicyjskich Wadowic do śląskiego Bielska gdzie przeważali postępowi niemieccy Żydzi zmienił imię z jidyszowego *Karpel* na *Carl*. Uczęszczał do szkoły w Opawie, którą ukończył z najlepszym wynikiem. Następnie studiował na Politechnice w Karlsruhe i na Politechnice oraz na Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu. Był asystentem w szkole technicznej w Brnie, a potem w Bielsku. Najszerzej znany jest dzięki działalności swojej firmy budowlano-architektonicznej „Karl Korn”. Był też właścicielem cegielni, kamieniołomu w Straconce i tartaku, a przez pewien czas hotelu Kaiserhof (dziś President) w Bielsku. W uznaniu dla jego pracy, otrzymał od cesarza Austrii, Franciszka Józefa I, tytuł cesarsko-królewskiego radcy budowlanego. Jego żoną była Paula z domu Tugendhat, z którą miał trzech synów: Felixa, Ottona i Fritza. Zmarł w Bielsku. Jest pochowany obok żony na cmentarzu żydowskim przy ulicy Cieszyńskiej. Podczas II wojny światowej jego grobowiec został zdewastowany, a nagrobek – skradziony. Nowy, ufundowany przez rodzinę, został odsłonięty 9 września 2009. Jego autorem i wykonawcą jest Andrzej Strączek. Na nagrobku zostali upamiętnieni także syn Felix Korn i jego żona Stefania, którzy zmarli w czasie wojny w Kazachstanie. W 1998 Korn został uhonorowany przez władze Bielska-Białej ulicą swojego imienia. Rodzina Karola Korna do dnia dzisiejszego mieszka w Bielsku-Białej. Jego dziełem jest wiele projektów budynków w Bielsku między innymi: *Dworzec Główny, Hotel President, Budynek Poczty Główniej, Budynek Sądu Rejonowego, Szpital Miejski, obecnie Szpital Ogólny im. dr Edmunda Wojtyły*, oraz wiele więcej.

Historia

W połowie XIX w. wraz ze wzrostem liczby ludności wyznania mojżeszowego w mieście bielscy Żydzi podjęli starania o utworzenie własnej gminy wyznaniowej. Uniezależnienie się od Cieszyna wiązało się także z założeniem własnego cmentarza.

Co pomogło podjąć decyzje o budowie?

Powstaniu nekropolii w Bielsku paradoksalnie pomogła zaraza cholery, która wybuchła w 1849 r., a zakaz wywożenia zwłok okazał się doskonałym pretekstem do założenia własnego cmentarza.

Kto zakupił ziemię i kiedy otrzymano zgodę

Grunt w Aleksandrowicach zakupił Adolf Brüll w lipcu 1849 r., a 17 sierpnia tego samego roku społeczność żydowska otrzymała oficjalne pozwolenie wydane przez Urząd Obwodowy w Cieszynie. Prawo własności gruntu zostało przepisane na Gminę Żydowską dnia 25 października 1865 r. oraz 27 grudnia 1865 r., po jej oficjalnej rejestracji.

Najstarszy dokument i pierwszy pochówek

Najstarszym dokumentem archiwalnym potwierdzającym istnienie cmentarza w Bielsku jest protokół c.k. Śląskiego Urzędu Krajowego w Opawie, dotyczący miejscowych Żydów, datowany na 16 października 1861 r. Z protokołu wynika, że rejestr zmarłych prowadził od 31 lipca 1849 r. Samuel Braunberg i tego dnia odbył się pierwszy pochówek.

Kto był pierwszy?

Nie można niestety ustalić nazwiska osoby, która została pochowana na cmentarzu jako pierwsza – z powodu braku ksiąg metrykalnych rejestrujących zgony z lat 1849–1873.

Najstarsza Macewa

Jest to nagrobek siedemnastoletniego chłopca Josefa Neumanna, który zmarł 3 września 1849 r. (wg kalendarza hebrajskiego 16 elul 5609 roku). Został on pochowany w centralnej części cmentarza, co pozwala stwierdzić, że właśnie od tego miejsca rozpoczęto chowanie zmarłych. Została wykonana z piaskowca, a dalsze oddziaływanie na nią czynników atmosferycznych spowodowałyby rozwarstwienie kamienia oraz zupełne rozsypanie się części inskrypcyjnej. Oto tekst znajdujący się na nagrobku:

/Czcigodny pan/ Josef syn [czcigodnego] Mordechaja Nojman
zmarł dnia 16 miesiąca elul 609
[według małej rachuby]
Młodzieniec, ubogi w lata,
z pnia prawych wciąż pragnął dobra...
siedemnastoletni...
przeniósł się na spoczynek...
Niech jego [dusza ma udział w życiu wiecznym].

Macewa Neumanna znajduje się obecnie w sali domu przedpogrzebowego.

Zarządzanie cmentarzem

W latach 1849–1862 miejsce pochówku zarządzane było przez współwyznawców, a od 1862 r. przez prezydium Gminy Wyznaniowej, założonej w tym roku za zgodą władz. W 1868 r. powstało „Stowarzyszenie Chewra Kadisza Izraelickiej Gminy Wyznaniowej dla Pielęgnowania Chorych i Chowania Zwłok w Bielsku”. Od tego momentu do bractwa pogrzebowego należało utrzymanie i administrowanie cmentarza m. in. pobieranie opłat pogrzebowych oraz odwadnianie gruntu.

Sektor A

Sektor **A** jest najmłodszą i najlepiej zachowaną kwaterą, zlokalizowaną w części południowo-wschodniej.

Sektor B

Sektor **B** znajduje się również w części południowej (na zachód od sektora A) i był użytkowany od końca XIX w. do lat 20. następnego stulecia.

Sektor C

Sektor **C**, użytkowany w tym samym okresie co B i położony na północ od A, to kwatera obejmująca groby najbogatszych osób, na co wskazuje przede wszystkim kształt oraz wielkość nagrobków.

Sektor D

Sektor **D** położony w części północno-zachodniej jest kwaterą dziecięcą, na której chowano dzieci i młodzież, które nie ukończyły 13 lat. Był użytkowany od założenia cmentarza do czasów II wojny światowej. Jest bardzo zaniedbany, a większość spośród niewielu zachowanych nagrobków jest uszkodzona.

Sektor E

Sektor **E** leży pomiędzy sektorami A i D. Pochowano tu żołnierzy pochodzenia żydowskiego, którzy zginęli podczas I wojny światowej.

Sektor F

Sektor **F** w części północno-zachodniej najstarsza część cmentarza, na której zachowało się bardzo mało nagrobków. Szacuje się, że brakuje na nim około 95% mogił.

Sektor G

Sektor **G** jest najrozleglejszą, a zarazem posiadającą najmniej grobów częścią kirkutu. Obszar oddzielony murem od reszty był użytkowany dwukrotnie: w latach 30. XX wieku utworzono tu zniszczoną w czasie wojny kwaterę ortodoksyjną, a w latach 60. pochowano tu przymusowo ekshumowane zwłoki z likwidowanego cmentarza przy ul. Wyzwolenia. Znajduje się w części zachodniej, na działce dokupionej w okresie międzywojennym.

Prace remontowe

W 1935 r. Zarząd Gminy przeprowadził niezbędne prace remontowe na cmentarzu m. in. remont domu przedpogrzebowego oraz drenowanie terenu. W tym czasie Gmina podjęła również staranie o utworzenie osobnej żydowskiej kostnicy przy szpitalu miejskim.

Pomnik poległych

Z tego powodu w 1922 r. zrodził się projekt pomnika upamiętniającego walczących, który zrealizowano w 1929 r. Pomnik ma kształt prostokąta, który dzieli się na trzy części. Środkową część zwieńczono półkolistym łukiem, nadającym jej kształt klasycznej macewy. Pomnik wieńczy Gwiazda Dawida otoczona napisem w języku hebrajskim: „Znak ten dla

zabitych podczas wojny światowej 5674–5678”. Na bokach znajdują się granitowe tablice, na których wyryte zostały nazwiska 61 poległych żołnierzy. W środkowej części u dołu znajduje się granitowa tablica z napisem w języku jidysz: „Dla uczczenia naszych żydowskich bohaterów 1914-1918. Ofiarowane przez Chewra Kadisza Bielsko 1929”.

Próba zniszczenia cmentarza

Podczas drugiej wojny światowej Niemcy planowali likwidację cmentarza. Teren przeznaczony miał być na cele budownictwa mieszkalnego, ale sprawa utknęła z powodów formalnych. Choć do realizacji planu nie doszło, rozkradziono jednak wiele macew.

Ciekawostki

Na cmentarzu żydowskim obok ojca Moritza Friedlandera, który był Żydem został pochowany jego syn Wilhelm – protestant. Na cmentarzu ewangelickim pochowano natomiast Żydówkę Fryderykę Baum. Ciekawostką jest również to że na cmentarzu w Bielsku pochowano trzech żołnierzy – wyznawców religii muzułmańskiej.

Z czego robiono nagrobki

Nagrobki znajdujące się na bielskim cmentarzu żydowskim wykonane zostały z wielu różnych surowców, począwszy od słabej jakości piaskowca po szlachetne odmiany marmuru. Materiały, które posłużyły do budowy nagrobków na kirkut to:

- piaskowiec (m.in. piaskowiec straceński pochodzący z niedalekiej Straconki)
- wapień (biały drobnoziarnisty, krystaliczny gruboziarnisty, lipnicki)
- granit czerwony i szary
- marmury: biały, szary, różowy i czarny
- lastriko
- grube, szklane płyty, z których wykonano kilka tablic inskrypcyjnych
- metal (głównie żeliwne pręty i mosiężne tablice inskrypcyjne)

Inskrypcje

Inskrypcje są najczęściej wykonane w formie rytego napisu, do rzadkości należą napisy wypukłe. Zdarza się, że imię zmarłego bądź formuła końcowa mają formę płaskorzeźby.

Teksty na nagrobkach bielskiego kirkutu wykuto w czterech językach:

hebrajskim, niemieckim, polskim oraz jidysz. Większość posiada inskrypcje podwójne: po hebrajsku oraz w którymś z pozostałych języków.

Cmentarz jako obiekt kultury

Od jakiegoś czasu, w ostatni dzień października, na cmentarzu wystawiane są „Dziady”. Jest również możliwość zwiedzania go z przewodnikiem, dzięki czemu możemy spotkać się z tą kulturą „twarzą w twarz”.